

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Endüstri-Sonrası Kentlerin Değişen ve Dönüşen Kamusal Mekânları

Changing and Transforming Public Spaces of Post-Industrial Cities

Müge Akkar Ercan

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara

ÖZ

Tarih boyunca kentlerin ayrılmaz parçalarından biri olan kamusal mekânlara 1980'li yılların başlarından itibaren kamu ve özel sektör yanı sıra, farklı toplumsal kesimlerin ilgisinin hızla artmasına paralel olarak, kentsel dönüşüm projeleri, kent pazarlama ve markalaştırma programları aracılığıyla, tasarım açısından yüksek kaliteli kamusal alanlar inşa edilmeye başlanmıştır. Küreselleşme ve neo-liberal kentleşmenin etkisinde oluşan bu gelişmeler, uzun bir süredir kentlerde ihmal edilmiş olan kamusal mekânların iyileştirilmesi ve bu mekânların çok yönlü rollerini sağlıklı ve etkin olarak yerine getirebilmeleri açısından olumludur. Ancak, endüstri-sonrası kentlerde son yıllarda geliştirilen kamusal mekânlar, bazı rolleriyle ön plana çıkmaktadır. Bu araştırma, 1980'lerden itibaren gelişen kentsel dönüşüm ve kamusal mekân yazınına inceleyerek, endüstri-sonrası kentlerin kamusal mekânlarının değişen ve evrilen rollerini irdelemeyi amaçlamaktadır. Makalenin birinci bölümünde, kentlerde kamusal mekânların rolleri tanımlanmaktadır; ikinci bölümde, 1980'lerin başından itibaren kamusal alanlara artan ilginin nedenleri incelenmektedir. Üçüncü bölüm, endüstri-sonrası kentlere özgü kamusal mekân tiplerinin ve özelliklerinin tanımlanmasına ayrılmıştır. Dördüncü bölümde ise, bu kamusal mekânların rollerinin nasıl değiştiği, 1980'lerden itibaren uygulanan planlama ve tasarım politikalarının bu değişime nasıl hizmet ettiği incelenmektedir. Sonuç bölümünde ise, yapılan incelemelere dayalı olarak, endüstri-sonrası kentlerin kamusal mekânlarının değişen rollerine yönelik çıkarımlar yapılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Endüstri-sonrası kentler; kamusal mekân; kamusal mekân rolleri.

ABSTRACT

Public spaces have been one of the crucial components of cities for centuries. Since the early 1980s, public spaces have increasingly become subject to broad concern of the public sector, private sector and other segments of the society. Particularly under the influence of globalization and privatization policies, the resurgence of broad interest in public spaces has led to a significant improvement in the design and management qualities of contemporary public realms in cities through city-marketing and imaging programs and urban regeneration projects. The rising interest in the public spaces that were undermined, deteriorated and declined for a long time has brought about a considerable improvement in the qualities of public spaces and their effective operation in public life of post-industrial cities. Nevertheless, the public space literature has frequently hinted at the changing roles and features of the public spaces in post-industrial cities. This article aims to draw attention to the changing and evolving roles of public spaces in the post-industrial cities since the 1980s by reviewing the public space literature of the last thirty years. First, it defines the roles of public spaces in cities, and second, it explains in detail the reasons behind the increasing significance of public spaces since the 1980s. Third, the article describes new types of public spaces in the landscape of post-industrial cities, and their characteristics. Fourth, depicting the design and management features, it underlines the changes in the roles of public spaces of the post-industrial cities. In the conclusion, the article summarizes the key issues discussed in the article and seeks to give clues for urban planning and design practice.

Keywords: Post-industrial cities; public space; roles of public spaces.

Geliş tarihi: 03.03.2016 Kabul tarihi: 24.10.2016

İletişim: Muge Akkar Ercan.

e-posta: akkar@metu.edu.tr

Giriş

'Polis'in Agora'sından Ortaçağ kentlerinin pazar yerlerine, bugünün alışveriş merkezlerinden özelleştirilmiş meydanlara, tema parklarına, kapalı sitelerin ayrıcalıklı bahçelerine, ortak alanlarına kadar tüm kamusal mekânlar, kentlerin yüzyıllardır ayrılmaz parçaları olmuşlardır. Kentlerdeki vazgeçilmez önemine rağmen, özellikle küreselleşme ve neoliberal ekonomi politikaları, kent markalaştırma ve pazarlama kampanyaları ve kentsel dönüşüm ve canlandırma projeleri aracılığıyla, kamusal mekânlar son 25-30 yıldır kent gündemlerinin en önemli maddelerinden biri haline gelmiştir (McInroy, 2000; Madanipour, 2000; Hubbard, 1995; Hall ve Hubbard, 1996). Küreselleşme ve neoliberal politikaların bağlamında değişen ve dönüşen endüstri-sonrası kentlerin kamusal mekânlarının nitelikleri gelişirken, kent yaşamında üstlendikleri rollerinde de önemli değişimlere uğramaktadır. Bu araştırma, endüstri-sonrası kentlerin kamusal mekânlarının niteliklerinin nasıl değiştiğini ve 1980'lerden itibaren uygulanan planlama ve tasarım politikalarının bu değişime nasıl hizmet ettiği sorularına odaklanmaktadır. Bu soruları cevaplamak için, öncelikle kamusal mekânların çok yönlü rollerini fiziksel, ekolojik, psikolojik, toplumsal, siyasal, ekonomik, sembolik ve estetik roller başlıkları altında tanımlayarak kente, topluma ve bireye çok boyutlu katkılarını incelemektedir. Araştırmanın ikinci bölümünde, 1980'lerden itibaren endüstri-sonrası kentlerde kamusal mekânların önemini arttırdığı saptaması ekonomik, toplumsal, siyasal nedenlere dayandırılarak yapılmaktadır. Üçüncü bölüm, endüstri-sonrası kentlerin kamusal alan türlerinin sınıflandırılmasına odaklanmaktadır. Söz konusu sınıflama, 1950'lerden günümüze kentlerde yaşanan mekânsal gelişim ve dönüşümle bağlantılı ortaya çıkan ve geleneksel kamusal mekândan ayrılan bu yeni tür kamusal mekânların niteliklerini tanımlamayı amaçlamak-

tadır. Dördüncü bölümde, endüstri-sonrası kentlerin kamusal mekânlarının ortak özellikleri, üstlendikleri çok yönlü rollerin değişimi bağlamında incelenmektedir. Daha açık bir anlatımla, bu mekânların hangi rollerinin ön plana çıktığı, hangi rollerinin geri plana itildiği saptaması, 1980'lerden itibaren uygulanagelen, daha çok kentsel dönüşüm alanlarındaki planlama, tasarım ve yönetim stratejilerinin ve sonuçlarının tartışıldığı bir yazın taramasına dayandırılmaktadır. Söz konusu bu değişimi eleştirel bir bakış açısıyla incelemek, 'gerçek' kamusal alanlar tasarlayabilmemiz ve geliştirebilmemiz açısından büyük önem taşımaktadır. Araştırmanın bu yöndeki temel bulgu ve saptamaları, sonuç bölümünde aktarılmaktadır. Bütün bu değişimin incelenmesine geçmeden önce, kamusal mekânların rolleri nelerdir, ne tür rollerle kentlere ve kent yaşamına katkılarda bulunurlar sorularını yanıtlamakta fayda bulunmaktadır.

Kamusal Mekânların Roller

Kamusal mekânlar bir çok farklı role sahip, çok yönlü mekânlardır. Bu rolleri, fiziksel, ekolojik, psikolojik, toplumsal, siyasal, ekonomik, sembolik ve estetik başlıkları altında sınıflamak mümkündür. Kamusal mekânların en öncelikli ve gözle görünen rolleri, fiziksel rolleridir. Kamusal mekânlar, kentlerin iletişim kanallarıdır; kamunun günlük ihtiyaçlarına hizmet ederler; çeşitliliği ve farklılıkları barındırırlar ve kentteki açık alan sistemini çeşitlendirirler (Carr vd, 1992; Gehl, 1996; Czarnowski, 1982; Moughtin, 1999) (Şekil 1). Kamusal mekânlar, aynı zamanda, sahip oldukları bitki örtüsüyle istenmeyen mikro-klimayı değiştirebilirler; hava türbülansını artırırılar; toz parçacıklarını filtre edebilirler; havayı serinletebilirler; ve hatta rüzgarları bile arındırabilirler (Thompson, 1998). Bu anlamda, ekolojik olarak sağlıklı bir ortam yaratırlar (Şekil 2). Kamusal mekânlar, insanların akıl ve psikolojik sağlı-

Şekil 1. Kanallar, yollar, sokaklar, kentin iletişim kanallarıdır (Shangai, 2013).

ğına farklı biçimlerde katkıda bulunurlar (Lynch, 1992). Bireylerin kişisel gelişimlerine yardımcı oldukları gibi, 'rahatlama' ve 'gerilim' arasındaki ritmi düzenleyen alanlardır (Loukaitou-Sideris, 1988; Lynch, 1992). Bir açık alanda ya da parkta rahatlama ile çok yoğun trafiğin ve yayaların olduğu bir caddede yürümenin ve varolmanın gerilimi, bireyin doğrudan gerçeklerle yüzleşmesine ve anında tepki geliştirmesine neden olur. Böylece birey, bulunduğu kamusal mekânın ve bu mekânının içerdiği olumlu ya da olumsuz unsurların farkına varmasına ve bunlardan dersler çıkararak öğrenmesine aracılık ederler (Lynch, 1992). Kamusal alanlar, diğer taraftan toplumsal etkileşim alanlarıdır (Carr vd., 1992). İnsanların, 'kendilerini', 'diğerlerini' ve 'çevreyi' keşfetmelerini, böylece sürekli değişen bir dünyada kendi kişisel devamlılık hislerini geliştirmelerini sağlar (Carr vd., 1992; Lynch, 1992).

Kamusal mekânların toplumsal işlevlerine gelince, bu alanlar, farklı insan gruplarını bir araya getirerek, çok-kültürlü, çok-

sınıflı, heterojen toplumun yaratılmasına yardım ederler; eğitici, öğretici ve iletişimi kolaylaştırıcı rolleriyle kamusal yaşamın güçlendirilmesine katkıda bulunurlar (Madanipour, 1995; Carr vd., 1992). Farklı gruplar arasında toplumsal ahengin oluşturulması ve kamusal yaşamın güçlenmesine yardımcı olurlar (Montgomery, 1997) (Şekil 3).

Kamusal mekânlar, politik roller de üstlenirler. İnsanları kamusal alanı kullanmaya ve katılıma teşvik ederek, özgürce hareket etmeleri, kendilerini temsil etmeleri ve başkalarıyla özgürce etkileşim içine girmelerini sağlayarak, demokrasinin gelişimi ve ilerlemesine yardımcı olan yerlerdir (Lynch, 1992; Rapaport, 1977; Moudon-Vernez, 1987). Bu mekânlar, aynı zamanda, toplumsal terbiyenin (civility), vatandaşlık bilincinin geliştiği ve toplumsal çözümlerin bulunmasına hizmet eden yerlerdir (Loukaitou-Sideris, 1988; Carr v.d., 1992). Kamusal tartışmalar, kamusal mekânlarda yapıldığında, anlaşmazlıklar ve çelişkiler görünür hale gelir (Carr vd, 1992). Bu nedenle, kamusal

Şekil 2. Kamusal mekanlar, ekolojik olarak sağlıklı ortamlar yaratırlar (Hamburg [sol, 2005], Ankara [sağ, 2010]).

Şekil 3. Kamusal mekanlar, kent yaşamında politik ve toplumsal roller üstlenirler (İstanbul [sol, 2009], Shanghai [sağ, 2013]).

mekânlar, anlaşmazlıkların ve çelişkilerin özel alanda tutulması yerine çözümlendiği sağlıklı alanlardır (Şekil 3).

Kamusal mekânlar, siyasal işlevlerinin yanı sıra, kentlerde ekonomik roller de oynarlar. Çağlar boyunca, kamusal mekânlar ticari değiş-tokuşun gerçekleştiği alanlar olmuştur (Gehl, 1996). Bununla birlikte, ekonomik değer üreten alanlar olarak özellikle son 30 yıldır kente sağladıkları ekonomik katkı daha da önemli hale gelmiştir. Thompson'a (1998) göre, kamusal alanlar bakımlı ve temiz tutulduğu takdirde, çevresindeki emlak değerlerinin artmasına doğrudan etkide bulunur. Bu rolleriyle, kamusal mekânlar, spekülasyon kentsel gelişmelerin ekonomik değer artışında, kent pazarlama ve kentsel canlandırma (urban regeneration) önemli bir araç olarak kullanılmaktadır (Madanipour, 2000).

Sembolik rolleri incelendiğinde, kamusal mekânlar kente kimliğini kazandıran ve kentin kimliğinin tanımlanmasına katkıda bulunan mekânlardır. Jacobs, bir kentin kamusal mekânlarının, o kentin kimliğine nasıl katkıda bulunduğunu şöyle aktarmaktadır:

“Sokaklar ve kaldırımlar, kentin ana kamusal alanları, onun en can alıcı öğeleridir. Bir kent düşünün, ilk aklınıza gelen nedir? Onun sokakları. Bir kentin sokakları ilginçse, o kent ilginçtir. Bir kentin sokakları sıkıysa, o kent sıkıcıdır.” (Jacobs, 1961, 29).

Birçok kişinin aklına Paris dendiğinde Champs Elysée, İstanbul dendiğinde Aya Sofya, Sultan Ahmet Cami, İstiklal Caddesi, Taksim Meydanı, Ankara dendiğinde Anıtkabir, Kızılay Meydanı, Gençlik Parkı, Kuşulu Park, Atatürk Orman Çiftliği gibi kamusal mekânlar gelir. Kimi kamusal mekânlar, kentlerin kamusal imajlarıyla özdeşleşmiştir (Ellis, 1978). Paris için Eyfel Kulesi, Zafer Anıtı (L'Arc de Triomphe), Champs Elysée, Londra için Trafalgar Meydanı, Hyde Park, Venedik için San Marco Meydanı, İstanbul için Taksim Meydanı, İstiklal Caddesi, Bağdat Caddesi bu tür kamusal mekânlara örnektir. Montgomery'e (1997) göre, kamusal mekânlar, toplum için önemli olan 'yüksek değerler'i temsil eden alanlardır. Kutsal ya da sembolik toplanma alanları bu tür kamusal mekânlardır. Taşıdıkları ya da temsil ettikleri kültürel, tarihi, dini, toplumsal ve siyasal değerler nedeniyle, bu tür kamusal alanlar, bir grup ya da toplum için, sembol haline gelirler. Sembolik anlamlarıyla, kamusal mekânlar, bir toplumun ya da grubun 'süreklilik hissi'nin yaratılmasına katkıda bulunurlar (Loukaitou-Sideris, 1988). Sonuçta, bütün bu duygular, toplumları, grupları ve bireyleri birbirine bağlarlar (Lynch, 1992; Moughtin, 1999). Son olarak, kamusal mekânlar, kentlerin estetik niteliklerini geliştiren ve artıran mekânlardır; bu nedenle, kamusal mekânlar kentlerde önemli estetik rolleri üstlenirler (Carr vd., 1992; Thompson, 1998).

Dünyada Kamusal Mekânların Artan Rolü ve Önemi

1980 başlarından itibaren, kent planlama ve tasarım, kentsel

dönüşüm ve canlandırma, kent coğrafyası gibi alanlarda yapılan araştırmalarda, kamusal mekânların artan önemine dikkat çekilmiştir. Bunların başında Francis Tibbalds'ın saptamaları gelmektedir:

“Sevilen geleneksel kentlerin özellikleriyle tanımlanan bir kentleşme hevesinin geri döndüğüne şahit olmaktayız. Bir kez daha ilgi yürüten insanların ölçeğine, çekici ve girift yerlere, kullanım ve etkinliklerin karmaşıklığına odaklanmaktadır. Binalardan çok, kamusal mekânlar –binalar arasındaki mekânlar- nesne haline gelmiştir. Amaç, bölgesel ve/veya tarihi bağlarından gelen kendi kimlikleriyle kentsel alanlar yaratmaktır. Organik, insan-ölçeğinde, renkli ve çekici kamusal alanın fiziki tasarımı, kentsel tasarımcıların başta gelen işleri haline gelmiştir.” (Tibbalds, 1992: 2).

Modernizmin kenti ve kentsel mekânına yönelik eleştiriler sonucunda, geleneksel kent ve özelliklerinin kent planlama ve tasarımının gündemine geri gelmesinin teşvik edildiği yönündeki saptamaların yanında, Francis, Carr, Rivlin ve Stone gibi araştırmacılar (1992), 1990'lardan itibaren, parklar, oyun alanları, plajlar gibi açık alanlarda zaman geçirme ihtiyacının arttığından, pazar alanlarının yenilenmesini, süpermarket yerine daha doğal ortamlarda alışveriş yapmayı, sokak performanslarını görmeyi isteyenlerin kamusal mekân etkinliklerine artan taleplerinden bahsetmişlerdir. Özellikle genç, orta sınıf mensubu, spora düşkün, kendilerini doğaya yakın hissetmek isteyen toplumsal gruplardan gelen spor yapabilecekleri doğal ortamları sağlayacak kamusal mekân talepleri, birçok Avrupa ve Kuzey Amerika kentinde eski parkların, spor sahalarının yenilenmesine yol açmıştır (Carr vd., 1992). Loukaitou-Sideris'e (1993) göre, özellikle yeni ve güvenli kamusal mekânlara talep, hizmet sektöründe çalışanların, turistlerin, kenti ziyaret edenlerin, kendilerini rahat ve güvende hissederek alışveriş yapabilecekleri, sosyalleşebilecekleri mekân ihtiyaçlarından ileri gelmektedir.

Yukarıda bahsedilen bütün bu önemli faktörlerin yanı sıra, 1970'lerin sonlarından itibaren, dünyadaki ekonomik bunalımdan çıkış yolu olarak önerilen küreselleşme ve neoliberal ekonominin gelişmesiyle beraber kentlerde yaşanan önemli değişimin payı büyüktür (Hall ve Hubbard, 1996). Küresel pazarlarda önemli bir yer edinme ve 'küresel kent' olma yarışı sonucunda, endüstri-sonrası kentlerin önce merkezlerinde, sonraları eski sanayi, liman alanları gibi terk edilmiş alanlarda ve tarihi ve kültürel mirasın yoğunlaştığı alanlarda, kentsel canlandırma ve yeniden geliştirme projeleri aracılığıyla, yepyeni mekânlar üretilmeye başlanmıştır. Bu yeni kentsel peyzaj içerisinde kamusal mekânlara özellikle ayrı bir önem atfedilmiştir. Kamusal mekânların artan öneminin arkasındaki temel neden, bu tür mekânlar sayesinde yatırımcıların ekonomik faydalarının artmasıdır. Yatırımcılar, nitelikli kamusal mekânların, içinde buldukları alanların emlak değerlerini yükselttiğini ve

uzun-vadede yatırım potansiyellerini artırdığını farketmişlerdir (Punter, 1990; Loukaitou-Sideris, 1993). Carr vd. (1992) ve Loukaitou-Sideris'e (1993) göre, yatırımcıların ve inşaat şirketlerinin, yerel yönetimlerle yaptığı anlaşmalarla, proje alanı içerisinde kamusal alan sunumuna karşılık daha fazla ticari alanı geliştirebildiklerini, böylece yatırım kârlarını maksimize etme olanaklarının doğduğunu tespit etmişlerdir

Diğer taraftan, 1980'lerin başından itibaren, kentlerin yeni gelişen ve dönüşen alanlarındaki kamusal alanlar, yerelin pazarlanmasında önemli araçlar haline gelmiştir (Çelik vd., 1994; Madanipour, 2000). Kentlerin tanıtım ve pazarlanması için organize edilen futbol turnuvaları, festivaller, karnavallar, fuarlar gibi spor ve kültürel etkinlikler kamusal mekânları popüler hale getirmektedir (Burgers, 2000). Bütün bunlarla birlikte, McInroy'a (2000) göre, kamusal mekânlar, artık, herhangi bir kentsel alan için olumlu imgelerin geliştirilmesi, bu tür alanların çekiciliğini artırarak potansiyel yatırımcı çekilebilmesini sağlayacak araçlar olarak görülmektedir. Nitekim, 1980'lerden itibaren, kentlerde kültür merkezleri, konferans ya da kongre alanları, tarihi miras alanları gibi kentsel canlandırmada etkin katalizör roller oynayan kamusal kullanımlara yapılan yatırımlardaki artışlar dikkat çekicidir (Hubbard, 1995). Burgers'a (2000) göre, kültürün müzeleşmesi kamusal mekânlara artan ilginin arkasındaki temel nedenlerden biridir. Turizmin gelişmesi, galeri ve müzelerin önemini artırmış; bu tür mekânlara önemli yatırımların yapılmasına neden olmuştur.

Son olarak, yerel yönetimlerin kentsel canlandırma ve dönüşüm projelerinde başarı göstergeleri olarak kamusal mekânları görmesi gelmektedir. Kamusal mekânların, kentlere yeni imgeler yaratarak küresel pazarlarda yeni yerler bulması, rekabet avantajları kazandırmaları açısından önemlidir. Bu nedenle, 1980'lerin başından itibaren kentsel dönüşüm ve canlandırma projelerinde önemli katalizörler olarak kullanılmaktadır. Kamusal mekânların bu önemli katkılarını farkederek yerel yönetimler, ürettikleri yeni, çekici, bakımlı kamusal mekânları, kendi siyasal başarılarını topluma kanıtladıkları, böylece geniş kesimlerin takdirini kazanabilecekleri alanlar olarak görmeye başlamışlardır (Madanipour, 1999). Diğer taraftan, özellikle 1980 sonrası kentlerin gelişimindeki bir çok faktör kentsel ve toplumsal ayrışmaya, parçalanmaya ve kutuplaşmaya yol açmaktadır. Madanipour (1999) ve Loukaitou-Sideris (1988), kentlerde sosyo-mekânsal parçalanmayla başa çıkabilmek için kamusal mekânların önemli bir araç olarak farkedilmesini diğer bir neden olarak ortaya koymaktadır. Bütün bunlarla beraber, özellikle 2010 sonrası kamusal mekânlar, dünyada artan vatandaşlık ve kentli hakkı hareketlerine, terör, siyasal ve toplumsal kutuplaşmalara paralel olarak protestoların ve terör olaylarının sahnesi haline gelmişlerdir. Kimileri bu tür siyasal ve toplumsal hakların savunulmasında kritik roller oynarken, kimileri de –özellikle terör nedeniyle- korkulan, uzak durulan alanlar haline gelmişlerdir.

Endüstri-Sonrası Kentlerin Kamusal Mekânları

Endüstri-sonrası kentlerinin kamusal mekânları, geleneksel kentlerin kamusal mekânlarından farklılaşmaktadır. Hızla gelişen endüstri-sonrası kentlerde birçok yeni kamusal mekân türü oluşmuştur. Bunlardan biri, kent dışında ya da çeperlerinde gelişen perakende satış alanlarıdır. İlk kez, 1950'lerde orta ve üst gelir gruplarının kent çeperindeki konut alanlarının yakınında inşa edilen bu ticari mekânlar, daha sonraları süpermarketler, zincir mağazalar, büyük mağaza zincirlerinin eklenmesiyle birlikte önemli perakende ticaret odakları haline gelmiştir (Carr vd., 1992; Crawford, 1992). Bu alanlar, genelde kent dışında yaşayan ailelerin hem alışveriş, hem eğlence ihtiyaçlarını karşılayan önemli kamusal mekânlar olmuşlardır (Punter, 1990; Carr vd., 1992; Oc ve Tiesdell, 1997). Bugün endüstri-sonrası kentlerde, bölgesel, süper-bölgesel, mega, yalnızca lüks markaların bulunduğu çok seçkin kesimlere hitap eden alışveriş merkezlerinin yanı sıra, çok daha ucuz malların satıldığı (outlet) alışveriş merkezlerine, süpermarket zincirlerine, mobilya, halı, inşaat malzemeleri gibi dayanıklı tüketim mallarının satışını yapan perakende alanlara kadar çok çeşitli türde ticari alana rastlamak mümkündür (Crawford, 1992). Bu alanların dört temel ortak özelliği vardır. Bunlardan birincisi, bu alanların tasarımlarının 'içe dönük tasarım' olarak adlandırılan bir özelliğe sahip olmasıdır. Birçok farklı işlevi içlerinde barındıran bu mekânlar, kullanıcıyı içeride tutmak, daha fazla zaman ve para harcamalarını sağlamak amacıyla, kullanıcıların olası birçok ihtiyacını karşılayabilecek ticari, kültürel, spor, eğlence gibi işlevleri içlerinde barındırırlar (Loukaitou-Sideris, 1993; Punter, 1990; Crawford, 1992). Bu tür kamusal alanların ikinci önemli özellikleri, çevrelerinde bulunan işlevlerle mekânsal ilişkiler kurmamaları ve kendi başlarına bir bütünlüğe sahip olmalarıdır. Bu mekânlar, ayrıca, özel şirketlerin sahip olduğu, inşa ettiği, yönettiği ve kontrol ettiği mekânlar oldukları için yarı-kamusal mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Son olarak, bu mekânların tümünde, dışsal koşullardan korunmuş yüksek kaliteli, rahat ve güvenli çevreler oluşturmaları amaçlanmıştır (Çelik vd, 1994; Carr vd, 1992; Reeve, 1996; Crawford, 1992; Punter, 1990).

1980 sonrası endüstri-sonrası kentlerin merkezlerinin canlandırılması, ticaretin tekrar kent merkezlerine çekilmesi amacıyla üç yeni kamusal mekân üretilmiştir: 'kent içi alışveriş merkezleri', 'özelleştirilmiş meydanlar' (corporate plazas & atria) ve 'yerüstü ya da yeraltı yaya ağları'. 'Kentiçi alışveriş merkezleri', hem kapalı hem de açık olarak geliştirilmiş kamusal mekânlardır. Kapalı kentiçi alışveriş merkezlerine, İstanbul'da İstiklal Caddesi'ndeki Demirören AVM, Ankara'da Kavaklıdere'de Karum AVM örnek olarak verilebilir. Kentlilerin toplanma alanları olarak tasarlanmamış olan bu tür yarı-kamusal mekânlar, tamamen dışsal faktörlerden arındırılmış, sıhhi, disipline edilmiş alanlardır (Punter, 1990). Kent dışı ve çeperindekiler gibi mümkün olduğunca tüketimi artırma amaçlı olan

bu mekânlarda oturma yerlerinin kaldırılması, giriş-çıkışların kontrolü, belirli gruplara izin verilmemesi gibi kısıtlamalar, dilenme, gürültücü gençler gibi anti-sosyal hareketlerin yasak olması sık görülen mekânın yönetim ve kontrolüne yönelik düzenlemelerdir (Punter, 1990). 'Kentiçi yayalaştırılmış alışveriş alanları' diğer bir kamusal mekân türüdür. İstanbul'da İstiklal Caddesi'nde olduğu gibi, dünyanın birçok kent merkezinde bu tür yayalaştırılmış perakende ticaret alanlarına rastlamak mümkündür. Yayanın rahatlıkla alışveriş yapabileceği biçimde tasarlanmış bu alanlarda, mekân kontrolü oldukça yüksek düzeydedir. Endüstri-sonrası kentlerin merkezlerinde görülebilecek diğer bir kamusal mekân türü de, ticaretin yoğunlaştığı ana caddelerdir. Viyana'da Mariahilfer Strasse, Londra'da Oxford Street bu türe örneklerdir. Özellikle araç trafiğinin yeniden düzenlenerek, kent merkezine toplu taşıma araçlarıyla ulaşımın teşvik edildiği politikaların paralelinde düzenlenen, geniş yaya

kaldırımlarının olduğu, araç trafiğinin minimize edildiği, sokak kafeleri ve lokantaların bulunduğu, güvenli yürüme, oturma, vakit geçirme gibi yaya etkinliklerinin rahatlıkla ve güvenle yapılacağı alanlardır. Bu tür kamusal mekânlarda güvenlik ve kontrol yüksek düzeydedir (Şekil 4).

'Özelleştirilmiş meydanlar', bina içi ya da dışında kilitlenebilir alanlardır. İlk örnekleri 1960'larda Amerikan kentlerinde inşa edilmiştir (Carr vd., 1992). İster bina içi, ister bina dışı, yatırım yapılan alanın imar haklarının artırılması karşılığında geliştirilen alanlardır (Loukaitou-Sideris, 1993). İngiltere'de bu tür özel sektör tarafından geliştirilen kamusal mekânlar, yerel yönetimlere satılarak kamusal hizmet alanları elde edilmiştir (Punter, 1990). Bu tür güvenli yaya alanları, zamanla güvenlik görevlileri tarafından kontrol edilen, yalnızca giriş kartı olan kişiler tarafından kullanılan alanlar haline gelmişlerdir (Punter, 1990).

Şekil 4. Endüstri-sonrası kentlerin hem tarihi ve kültürel mirası, hem de modern kentsel mimariyi kullanarak oluşturdukları yarı-kamusal alanlardan örnekler: alışveriş merkezleri ve yayalaştırılmış ticari alanlar (Shangai [üst, 2013]; Wuhan [alt, 2013]).

'Yerüstü veya yeraltı yaya ağları'na gelince, 1980'lerde ilk Kuzey Amerika'daki kentlerde, özellikle sokaklardaki suç oranlarının hızlı artışı nedeniyle inşa edilen bu alanları, Boddy şöyle tanımlamaktadır:

"New Detroit'in sınıksız kapalı köprüleri ve bina içi plazalarının (atria) içinde, çok pahalı takımlar içerisindeki genç siyahi adamları, hatta bu memur, kurye ya da stajyer olarak çalışanları görünce, insan şaşkınlığa düşebilir. Bir süre sonra, insan, bu aşırı ışıklığın bir hayatta kalma stratejisi, bu yeni kale gibi korunaklı kentsel karargâhlarına girişi bileti olup/olmadığını merak etmeye başlayabilir. Miami'de bile, sıcak iklime rağmen, turistler ve orta-üst gelir grupları hemen aşağılarındaki Latin sokak hayatıyla karşılaşmamak için gittikçe daha fazla bu köprüleri yeğlemektedirler. Ve, San Francisco'da, iklimsel koşullardan korunmanın kesinlikle bir neden olmamasına rağmen, Embarcadero Merkezi'nin köprü ve yaya ağları buraya yeni müşteri ve canlılık getirirken, Market Sokağı artarak güçsüz, hastalıklı gözükken ve beyaz olmayan mütecilerin mekânı haline gelmektedir." (Boddy, 1993: 141).

Geliştirilen alışveriş merkezlerindeki ekonomik canlılığı beslemek amacıyla da, endüstri-sonrası kentlerde yeni bir yaya ağı sistemi yerüstü ve yeraltında inşa edilmiştir (Boddy, 1993; Byers, 1998). Bu ağlar, yine özel güvenlik sistemleriyle kontrol edilen ve belirli kesimlere hizmet eden alanlardır; istenmeyen gruplar, bu tür yaya ağlarının içine sokulmamaktadır (Boddy, 1993). Body (1993) ve Byers'a (1998) göre, yerüstü veya yeraltı yaya ağları, kentlerde toplumsal tabakalaşmayı artıran yarı-kamusal mekânlar olarak işlemektedirler; mekânın etnik veya sınıfsal olarak tabakalaşmasına, dolayısıyla toplumsal ayrışma ve sosyo-mekânsal parçalanmaya neden olmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra, özellikle 1980'lerde bazı ülkelerde kamusal mekânlar satılarak özelleştirilmiştir (Punter, 1990). Bunların en önde gelen örneği Margeret Thatcher tarafından özel bir sokak haline getirilen Londra'daki Downing Sokağı'dır (Punter, 1990). Birleşik Krallığın başbakanlarının oturduğu bu sokağın güvenlik önlemleri nedeniyle özelleştirilmesi doğal karşılanabilir; ancak, 1980'lerden başlayarak, birçok sokak, özellikle ABD'de konut ve emlak şirketlerine satılarak özelleştirilmiştir. Sokakların özelleştirilmesindeki temel neden olarak, güvenli mekânlar yaratmak, çevre bakımı ve yerel hizmet sunumunun etkinleştirilmesi gösterilse de, Punter'a (1990) göre, bu uygulamalar, toplumsal kutuplaşmayı ve ayrışmayı teşvik etmiştir. Bugün kentlerde sıklıkla görülen kapalı sitelerde de özelleştirilmiş sokaklar bulunmaktadır.

Endüstri-sonrası kentin önemli özelliklerinden biri de 'mega-ticaret alanları'dır. Ticaret, ofis, konut, otel ve eğlence alanlarının bir arada bulunduğu bu karma kullanımlı büyük ticari alanların en büyük özelliği, iyi tasarlanmış, ayrıcalıklı, zengin görüntülü kamusal mekânlara sahip olmalarıdır (Punter, 1990;

Crawford, 1992; Crilley, 1993; Cybriwski, 1999). Mega-ticaret alanları, çevresi ile ilişki kurmayan, kendi başına bir bütün olan mekânlardır. Bu alanlarda yer alan kamusal mekânlar, son derece özenli, ayrıcalıklı ve varsıl bir ortamı yaratmaya yönelik tasarlanırlar. Bu kamusal mekânların temel işlevi, yapılan yatırımın ticari ömrünü uzatması, gelir sağlama potansiyelini artırmasıdır. Tema parkları bu türün önde gelen örnekleridir. Michael Sorkin, ilk tema parklarından biri olan Disneyland'i şöyle aktarmaktadır:

"Disneyland'e bir yolculuk, Norveç'e ya da Japonya'ya seyahatin yerine geçmektedir. Norveç ya da Japonya, üzerinde uzlaşılabilir asgari bildirgeçlerle -Vikingler ve Samuraylar, kurutulmuş somon ve suşüyle- sınırlandırılmıştır. Bir kişinin oralara yolculuk yapması değildir; eninde sonunda, hareket tüm sistemi beslemektedir. [Disneyland'e] Tüm yolculuk, buna eşdeğerdir.

....

Dünyayı dolaşan turistler, peruklu fırıncının sömürgecilik döneminin Williamsburg'undaki çörekleri 'otantik' tuğla fırından çekmesini, Mykonos'daki Yunanlı balıkçının iskelede ağını tamir etmesini, ya da Gene Kelly'nin efektlerle 'singing in the rain' şarkısını nasıl söylediğini görmeye geliyorlar." (Sorkin, 1992, 216, italikler ektir).

Yukarıda da betimlendiği gibi, genelde ya gerçeği ya da hayali çevreleri simüle eden, kopyası olan bu fantasti dünyalar, erişim ücreti ödeyebilenlere açık alanlardır (Crawford, 1992; Sorkin, 1992). İçe dönük tasarımları olan mega-ticaret alanlarının kamusal mekânları, özel şirketlerin sahip olduğu, ürettiği, yönettiği ve kontrol ettiği mekânlardır. Bu nedenle, bu tür kamusal mekânlar 'yarı-kamusal' ya da 'çarpık-kamusal mekânlar' olarak nitelenmektedir. Bu alanlar, dışsal koşullardan korunmuş yüksek kaliteli, rahat ve güvenli çevreler oluşturmak için tasarlanırlar.

Mega-ticari alanların yanı sıra, endüstri-sonrası kentlerde, turizm ve kültürel odaklar ya da konut, ofis, ticaret alanları olarak restore edilen tarihi bölgelerin kamusal mekânları, belirli bir temaya odaklanılarak tasarlanmaktadır. 19. yüzyıla ait bir liman alanı, 16. ve 17. yüzyıl binalarıyla çevrili bir pazar alanı, yeniden canlandırma projeleri aracılığıyla, endüstri-sonrası kentlerde bir tür açık hava müzesi haline almıştır. Kent içerisindeki bu tür tarihselliğe özel bir vurgunun bulunduğu ama turizmin yanı sıra gündelik yaşamın da devam ettiği alanların yanında, belirli bir döneme ait bir sokağı, bir grup sokağı, hatta bir yerleşimi restore edip, turizm odağı haline getirilen mekânlar da endüstri-sonrası kentlerin özellikli mekânlarındandır. Giriş-çıkışların kontrollü olduğu bu alanlar, gerçek anlamda 'açık hava müzeleri'dir. Temsil ettikleri tarihsel döneme ait canlandırmaların yapıldığı, tamamen o dönemlere ait giysilerle dolaşan, satış yapan açık hava müzelerinin yanı sıra, kent içerisinde 'festival pazar alanları' (festival marketpla-

ce) olarak adlandırılan, özenle restore edilmiş, pahalı markaların butikleri, kafeleri, sanat galerileriyle yeni turizm odakları haline gelen kamusal mekânlar, son dönemde popüler hale gelmiştir. Londra'da Covent Garden, Boston'da Faneuil Hall, New York – Manhattan'da South Street Seaport, bu tür kamusal mekânlardır (Crawford, 1992) (Şekil 5).

Korunaklı kapalı siteler, endüstri-sonrası kentlerin en önde gelen mekânsal öğelerinden biridir. Endüstri-sonrası kentlerin 'kentsel karargâhları' ya da 'yeni kaleleri' olarak adlandırılan bu sitelerin kamusal mekânları, kamunun erişimine kapatılmış sokaklardan, yeşil açık alanlardan ve yaşayanların ortak kullanım alanlarından oluşmaktadır. Bu tür mekânlar, elektronik kamera sistemleriyle izlenen, içe dönük tasarımları, tek girişli, çıkmaz sokaklarıyla, erişimi sınırlı, çok ayrıcalıklı kamusal mekânlar yaratırlar (Punter, 1990).

Endüstri-Sonrası Kentlerin Kamusal Mekânlarının Özellikleri

Kamusal Mekânların Özelleştirilmesi, Metalaştırılması ve Ticarileştirilmesi

Endüstri-sonrası kentlerin kamusal mekânları ekonomik, sembolik ve estetik rollerine güçlü vurgularla ön plana çıkmaktadırlar. 1980 sonrası ortaya çıkan üç önemli olgu –özelleştirme, metalaştırma ve ticarileştirme- kamusal mekânların ekonomik rollerini baskın hale getirmektedir. Kamusal mekânların özelleştirilmesi, bu alanların tasarım, yönetim ve kontrolünün kamu sektöründen özel sektöre geçmesiyle gerçekleşmektedir (Loukaitou-Sideris, 1988; Punter, 1990; Sadler, 1993). Alışveriş merkezlerinden korunaklı sitelere ve mahallelere, yerüstü ya da yeraltı kapalı yürüme ağlarına kadar yeni kentsel alanlar, hızla özel sektör tarafından toplumun belirli kesimlerinin faydası yönünde geliştirilmektedir ve yönetilmektedir (Madanipour, 1999). Kamusal mekânların metalaştırılması, bu alanların alınıp satılacak bir meta olarak kabul edilmesiyse ortaya çıkmaktadır (Loukaitou-Sideris, 1988; Madanipour, 2000). Yerel yönetimlerin yeni finansal kaynak geliştirme amaçlı sokakları satması, kamusal mekânların hem özelleştirilmesine, hem de metalaştırılmasına örnek olarak verilebilir. Kamusal mekânların ticarileşmesi, bu mekânların yaşam ve kentsel mekân kalitesini artırmaktan çok, kâr üreten bir

araç olarak kullanılmasına neden olmaktadır (Tibbalds, 1992). Kıyılarda, ticari, konut, ofis, eğlence alanlarının değerlerini artırmak için ayrıcalıklı ve zengin görünen kamusal mekânların yapılması, kullanıcıları içeride tutma ve tüketimlerini artırmak için 'tüketiciyi yakalama'^[1] ilkesiyle tasarlanmış tema parkları, alışveriş merkezlerindeki yarı-kamusal mekânlar, kamusal mekânların ticarileşmesine verilebilecek önde gelen örneklerdir. Kamusal mekânın özelleştirilmesi, metalaştırılması ve ticarileştirilmesi, mekânın ekonomik işlevine güçlü bir vurgu geliştirirken, mekânın diğer rollerinin geri plana itilmesine neden olmaktadır.

Kamusal Mekânların Tasarımına Özel Bir Özen Gösterilmesi, Ayrıcalıklı Alanlar Haline Getirilmesi

Endüstri-sonrası kentin yeni kamusal alanlarının önde gelen özelliklerinden biri de, 'iyi tasarlanmış' ve 'çekici' mekânlar olmalarıdır. Bu özellikler, yeni kamusal mekânların ekonomik, sembolik ve estetik rollerinin ön plana çıkarılmasına neden olmaktadır. 1980'lerin başından itibaren, iyi tasarlanmış kamusal mekânlar, kent-pazarlama ve kentlerin markalaştırılmasında önemli bir araç haline gelmiştir. Bu strateji doğrultusunda, kentlerin bu alanlarına özellikle yatırımcı ve varlıklı tüketici çekilmesi hedeflenmektedir (Loukaitou-Sideris, 1988; Punter, 1990; Boyer, 1993; Cybriwski, 1999). Bu tür kamusal mekânların geliştirilmesinde birçok tasarım stratejisi kullanılmaktadır. Örneğin, 'tasarımda ayrıcalık ve zenginlik' ilkesi, şık mimari, moda uygun, gösterişli, süslemeli malzemelerle bezenmiş bir mekân tasarımıyla özellikle üst gelir gruplarını etkilemeyi ve ayrıcalık ve zenginlik hissini ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır (Hajer, 1993; Loukaitou-Sideris, 1993). 'Çeşitlilik ve farklılık'ları ön plana çıkarmak, endüstri-sonrası kentlerin diğer tasarım ilkelerinden biridir. Londra'da Canary Wharf ve Tokyo'da Yebisu Garden, bu tür bir tasarım stratejisinin kullanıldığı ilk örneklerdir. Canary Wharf'ta her bir ofis binasının dünyadaki ünlü mimarlar tarafından tasarlanmış olması, binaların farklı mimari tarzlarında olmasına, böylece kentsel mekânda görsel bir çeşitlilik yaratılmasına neden olmuştur. Dünyanın ünlü mimarlarının eserlerinin Canary Wharf'da olması, bu mekânı ayrıca bir çekim alanı haline getirmiştir. Endüstri-sonrası kentin kamusal mekânları, 'görsel çeşitliliği' barındırmaları açısından ön plana çıkmaktadırlar. Crilley (1993), mekânın bu özelliğini 'perspektif çeşitliliği' olarak adlandırmaktadır. Tasa-

Şekil 5. Londra'da Covent Garden, festival pazar alanı olarak önemli bir turist odağıdır (Londra, 2001).

rımda görsel çeşitlilik ya da perspektif çeşitliliği, bir anlamda, ticaretin kültürel ve estetik öğeler üzerinden beğenilerini ortaya koymaktadır:

“Nasıl piyasada satılan her metanın pazarlanabilmesi için bir görüntüye ihtiyacı vardır; elbette kamusal mekânın da pazarlanması için özel bir ‘görüntüye’ ihtiyacı vardır.” (Crilley, 1993).

Dolayısıyla, tasarımda görsel çeşitlilik stratejisi, kamusal mekânın metalaşmasına aracı olduğu gibi, imgelerin eklettik bileşimiyle, tüketimin artırılmasını amaçlamaktadır. Bu görsel çeşitlilik, insanları çekerek, mekânın tüketime aracılık etmesini sağlamaktadır. Canary Wharf’a gelen her ziyaretçinin, Times Meydanı’nda kahve içmesi ya da yemek yemesi, Singapur’da yeni canlandırılan Boat Quay, Clarke Quay ve Robertson Quay’deki geliştirilen ticari alanlarda, lokanta, kafe ve barlarda zaman geçirmenin turistler ve ziyaretçiler için olmazsa olmaz olarak gösterilmesi, bu tür bir tüketim kültürünü işler hale getiren kamusal mekânlara örnek oluşturmaktadır. (Kiang ve Chang, 2000).

Endüstri-sonrası kentlerin kamusal mekânlarında kullanılan bir başka tasarım stratejisi, sanatın ön plana çıkarılmasıdır. Sanatın kamusal mekânda kullanımı, mekânın güzelleşmesini sağlarken, yine zenginliğin, şaşaaanın ön plana çıkarılmasını; böylece, kamusal mekânın metalaşmasına ve ticarileşmesine aracılık etmektedir. Crilley’e (1993) göre, “boş bir araziye, keyif veren bir cennete dönüştüren sanat, kamusal güvenirliliği güçlendirmektedir”. Hajer (1993) ise, yeni kamusal mekânlarda sanatın kullanımının, kamusal mekânları güzelleştirirken, onları meta haline getirerek, zenginliği ön plana çıkardığını iddia etmektedir.

Endüstri-sonrası kentlerin kamusal mekânlarının önde gelen diğer bir tasarım stratejisi, ‘kültür’ ve ‘tarih’in ön plana çıkarılmasıdır. Bu strateji, hem tarihi alanların taklitlerinin inşa edilmesiyle, hem de kentlerin tarihi alanlarının restore edilerek turist çekim merkezleri haline getirilmesiyle uygulanmaktadır. Her iki pratiğin de 3 önemli sonucu vardır. Bunlardan birincisi, kamusal mekânların ekonomik ve sembolik değerlerini ön plana çıkararak, tarihi ve kültürel varlıkların ticarileştirilmesi ve metalaştırılmasıdır (Philo ve Kearns, 1993; Celik vd., 1994; Cybriwski, 1999). İkincisi, kamusal mekânın sembolik değerlerinin vurgulanarak, tarihi ve kültürel mirasın kendi bağamlarından kopartılmasıdır. Yeni kamusal mekânların tasarımında tarihsel ve kültürel unsurların kullanım biçimi, bu mekânların tarihi ve kültürel mirasının kendi bağamlarından kopartılmasına, tarihi olarak dayandıkları siyasal bağlarından ayrılmasına neden olmaktadır (Philo ve Kearns, 1993; Goodwin, 1993). Bunun yerine, hem kamusal mekânları üretenler hem de kullanıcılar tarafından, bu tür mekânlar daha çok alışveriş ve tüketim deneyimini canlı tutma amacıyla kullanılmaktadır. Son olarak, gerek fantazi dünyaların simülasyonu, gerekse yerin

tarihi ve kültürel kimliği ve taşıdığı değerleriyle ilişkilendirilmeden mekânın bağlamından koparılması sonucu, kamusal mekânın sembolik anlamları hakkında akıl karışıklığı yaratılmaktadır (Philo ve Kearns, 1993; Cybriwski, 1999). Üretim alanı, değer yaratılan alanlar olarak sanayi alanlarının sanat galerisi haline getirilmesi, yüzyıllarca işçi sınıfını temsil eden liman alanlarının, tamamiyle restore edilerek orta gelir grupları için konut ya da ofis alanlarına dönüştürülmesi, bu tür uygulamalara örnek olarak verilebilir. Halbuki, kamusal mekânlar, farklı etnik, gelir ve toplumsal gruplardan gelen insanların kafasında olması gereken tekil sembolik anlamlar taşımalıdır. Bu tür kafa karışıklıklarına neden olmamalıdır.

Kamusal Mekânların Yüksek Düzeyde Kontrollü Mekânlar Haline Getirilmesi

Endüstri-sonrası kentlerde, tasarım ve yönetim politikalarıyla kamusal mekânların üzerinde gittikçe artan kontrol, kamusal mekânların ekonomik, sembolik ve estetik rollerinin ön plana çıkarılmasına neden olan diğer bir etkidir. Özel sektör kontrolündeki kamusal mekânlarda, hem mekânın erişim ve kullanımını, iklimi, sıcaklığı, ışıklandırması gibi tasarım stratejileriyle, hem de güvenlik kameraları, özel güvenlik görevlileri, kullanım saatlerinin sınırlı olması gibi mekânın yönetim politikalarıyla ticaret ve diğer etkinlikler üzerinde kontrol inşa edilmektedir (Punter, 1990; Loukaitou-Sideris, 1993; Defilippis, 1997). Böylece, gürültü, araba parkı, trafik gibi problemler, duman, soğuk hava koşulları, şiddet gibi belirsiz veya istenmeyen unsurlar ortadan kaldırılabildiği gibi; evsizler, sokak satıcıları, gürültücü, rahatsız edici gençlerin oluşturduğu istenmeyen bazı gruplar; bu alanlardan arındırılabilir; ve gürültülü etkinlikler, alkol tüketimi, protesto, yürüyüş gibi toplumsal eylemlerin, dilenme gibi istenmeyen hareketlerin bertaraf edilmesi mümkün olmaktadır (Loukaitou-Sideris, 1988; 1993; Madanipour, 1995). Özel sektör kontrolündeki bu tür kamusal mekânlarda, yukarıda bahsedilen tasarım ve yönetim politikalarıyla, ticaretin rahat bir biçimde işlemesi sağlanarak, alışveriş ve diğer tüketim etkinliklerini artırmak, geleneksel kamusal mekânlarda kendini güvende hissetmeyen grupların rahatını sağlamak ve kentin ya da belirli bir kentsel alanın ‘olumlu’ imgesini korumak ve ön plana çıkarmak hedeflenmektedir (Punter, 1990; Loukaitou-Sideris, 1993; Crilley, 1993; Madanipour, 1995; Defilippis, 1997).

Endüstri-sonrası kentlerin kamu kontrolündeki kamusal mekânlara gelince, yönetim ve tasarım stratejileriyle kamusal mekânlar üzerindeki kontrol gittikçe daha fazla artmakta ve bu mekânlara erişim kısıtlanmaktadır (Boddy, 1992; Boyer, 1993). Örneğin, kamusal mekânlarda dilenme, bankalarda yatma, yere çöp atma, sağlıksız koşullar yaratma, toplu taşıma duraklarında izinsiz sokak satıcılığı ya da başka ticari etkinliklerde bulunma, sokak eğlenceleri, toplu protesto ve gösterilerin düzenlenmesi yerel yönetimler tarafından yasaklanmaktadır; açık kamusal alanlarda insanların geceleme, bankalarda uyumasına karşı ta-

sarım ve yönetim stratejilerinin geliştirilmektedir (Davis, 1992; Boyer, 1993). Ayrıca, sokaklarda alkol tüketimini yasaklayan, toplum düzenini bozan hareketlere karşı yeni yasal düzenlemeler getirilmektedir; ve son olarak, açık kamusal alanlara güvenlik kameraları yerleştirilmektedir (Reeve, 1996; Oc ve Tiesdell, 1998; Fyfe ve Bannister, 1998; Graham vd., 1996). Söz konusu bütün tasarım ve yönetim stratejileri, kamusal mekânın kullanıcıları ve etkinlikleri üzerinde yüksek düzeyde kontrolün oluşmasına ve geleneksel kamusal mekânda varolan tüm istenmeyen ve muğlaklık yaratacak unsurların bertaraf edilmesini amaçlamaktadır (Loukatiou-Sideris, 1993; Crilley, 1993). Sokaklarda dilenmek, yatmak gibi kamusal mekândaki bazı etkinlikleri yasaklayarak ve yeni yasal düzenlemeler getirerek, güvenlik kameraları yerleştirerek, yerel yönetimler sokaklarda toplum düzenini bozan hareketleri engellemeye çalışmaktadır.

Sonuç

Kamusal mekânlar, yüzyıllardır kentlerin vazgeçilmez unsurları olarak, kent ve kent yaşamında çoklu işlevler ve roller üstlenmektedir. Bu roller, tarihin her anında ve her kentinde farklı düzeyde bir araya gelişlerle çoklu dengeler oluşturmuşlardır. Dolayısıyla sürekli değişen ve dönüşen kentlerin kamusal mekânlarında ve rollerindeki bir araya gelişlerdeki değişim – dolayısıyla ‘evrim’- kaçınılmazdır. Ancak, kamusal mekânların gelişimi tarihsel olarak incelendiğinde, 1980 sonrası geliştirilen kamusal mekânların rollerindeki farklılaşmanın saptanması gerekir. Endüstri-sonrası kentlerde, gelişen küreselleşme ve neoliberal kentleşme, kamusal mekânların özellikleri ve işlevleri üzerinde önemli değişimlere neden olmuş; ‘yarı-kamusal’ ya da ‘sözde kamusal’ olarak nitelendirilen mekânlar mantar gibi kentlerin her yerinde belirmeye başlamıştır. Bu kamusal mekânların önde gelen ortak özellikleri, özelleştirilmiş, metalaştırılmış ve ticarileştirilmiş mekânlar olmaları yanı sıra, son derece ‘iyi tasarlanmış’, mekânın kültürel ve tarihi değerlerinin tasarım ve yönetim stratejileriyle ön plana çıkarıldığı; kamusal mekândaki etkinliklerin ve kullanıcıların üzerindeki kontrolün sürekli artırıldığı mekânlar olmalarıdır. Endüstri-sonrası kentin kamusal mekânlarının tasarım ve yönetim politikaları, bu mekânların gittikçe daha fazla fiziksel, psikolojik, toplumsal ve politik rollerini zayıflamasına, buna karşılık ekonomik, sembolik ve estetik rollerine güçlü vurgular yapılmasına yol açmaktadır.

Bütün bu politikalar sonucunda, bu yarı-kamusal ya da sözde kamusal mekânlar, tüketimi artıran, yatırımcıların, hizmet sektörü çalışanlarının ve işverenlerin, varlıklı kesimlere ve turistlere hizmet eden araçlar halini alırken, yerel gelenekler, kimlikler ve pratikler hakkında akıl karışıklıklarına yol açmaktadırlar. Bu mekânlar, bazı kentsel mekânları fetişleştirmeye neden olurken, toplumsal tabakalaşmayı, dışlanmayı, kentsel kutuplaşmayı ve mutenalaşmayı artıran mekânlar olarak işlemektedirler. Bu tür özellikleriyle, endüstri-sonrası kentlerin kamusal mekânlarının ‘kamusalılık’ları da sorgulanır hale gelmektedir.

Kamusal mekânların tüm işlevlerinin ve rollerinin belirli bir denge içerisinde yerine getirmeleri önemlidir. Endüstri-sonrası kentlerin kamusal mekânları tasarlanırken iki önemli çözümlenmesi gereken konuyla karşı karşıya kalmaktayız. Bunlardan birincisi, kentlerde kamusal mekânların tüm rolleri ile toplumun gündelik ihtiyaçlarının nasıl bir arada getirilerek uzlaştırılacağıdır; ikincisi ise, kamusal mekânların çeşitli rollerini dengeli bir biçimde hayata geçirecek tasarım ve yönetim stratejileri nasıl geliştirileceği, böylece, kamusal mekânların bazı işlevlerinin diğerlerinin önüne geçmesinin nasıl engelleneceğidir. Her iki konu da, her yere uyan kalıp strateji önerilerinden çok, yerin bağlamına, koşullarına, özgünlüklerine göre biçimlendirilmesi gereken, kapsamlı ve ilişkiyel düşünceye dayalı yaklaşımlarla çözümlenmesine bağlıdır. Yine de unutmamız gereken, canlı ve yaşanabilir kentlerde ‘gerçek’ kamusal mekânların yaratılması, ancak bu kentlerin rekabetçi avantajlarının artırılmasına yönelik ekonomik politikalarla, toplumun kamusal mekândaki gündelik ihtiyaç ve faydalarının ve kamusal mekânların çoklu işlevlerinin birbirleriyle dengelendiği zaman, mümkün olabilir. Kent planıcıları, tasarımcıları ve genel anlamda mekân yaratıcılarının en önemli görevi, mekânın ilişkiyel bağlamını ve yere özgü dinamiklerini göz önüne alırken, aynı zamanda, endüstri sonrası kentlerin ‘kamusalılıkları’ni ön plana çıkaracak, yaratıcı planlama, tasarım ve yönetim modellerini bulmak, ve bu modellerin uygulanmasında teknoloji ve yaratıcı yeniliklere yer verilmesini sağlamaktadır.

Notlar

1. ‘Tüketiciyi yakalama’ ilkesi, genelde kent merkezlerindeki ya da kent çeperindeki banliyölerdeki alışveriş merkezlerinin tasarımlarında kullanılır (Loukaitou-Sideris, 1993). Kendi içlerine dönük tasarımlarıyla bu alanlar, tüketiciyi mümkün olduğunca söz konusu ticari alanın içinde tutarak, tüketimi teşvik etmeyi hedeflerler.

KAYNAKLAR

- Boddy, T. (1992). Underground and overhead: Building the analogous city. M. Sorkin (Ed.), *Variations on a Theme Park* içinde (s. 123-153). New York: The Noonday Press.
- Boyer, M.C. (1993). The city of illusion: New York's public places. P.L. Knox (Ed.), *The Restless Urban Landscape* içinde (s. 111-126). New Jersey: Prentice Hall.
- Burgers, J. (2000). Urban landscapes: on public space in the post-industrial city. *Journal of Housing and the Built Environment*, 15, 145-164.
- Byers, J. (1998). The privatization of downtown public space: The emerging grade-separated city in North America. *Journal of Planning Education and Research*, 17, 189-205.
- Carr, S., Francis, M., Rivlin, L.G., Stone, A.M. (1992). *Public Space*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Celik, Z., Favro, D., Ingersoll, R. (1994). Streets and the urban process. Z. Celik, D. Favro, R. Ingersoll (Ed.), *Streets: Critical Perspectives on Public Space* içinde (s.1-7). California: University of California Press.
- Crawford, M. (1992). The world in a shopping mall. M. Sorkin (Ed.), *Variations on a Theme Park* içinde (s. 3-30). New York: The Noonday Press.
- Critley, D. (1993). Megastructures and urban change: Aesthetics, ideology and design. P.L. Knox (Ed.) *The Restless Urban Landscape* içinde (s. 127-164). New Jersey: Prentice Hall.
- Czarnowski, T.V. (1978). The street a communication artefact. S. Anderson (Ed.), *On Streets* içinde (s. 207-211). Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press.
- Cybriwski, R. (1999). Changing patterns of urban public space: observations and assessments from the Tokyo and New York metropolitan areas. *Cities*, 16(4), 223-231.
- Davis, M. (1992). *Fortress Los Angeles: The Militarization of Urban Space*. M. Sorkin (Ed.) *Variations on a Theme Park* içinde (s. 154-180). New York: The Noonday Press.
- Deflippis, J. (1997). From a public re-creation to private recreation: The transformation of public space in South Street Seaport. *Journal of Urban Affairs*, 19(4), 405-417.
- Ellis, W.C. (1978). The Spatial Structure of Streets, S. Anderson (Ed.) *On Streets* içinde (s. 115-131). Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press.
- Fyfe, N.R., Bannister, J. (1998). The eyes upon the street: Closed-circuit television surveillance and the city, N.R. Fyfe (Ed.) *Images of the Street: Planning, Identity and Control in Public Space* içinde (s. 254-267). London, New York: Routledge.
- Gehl, J. (1996). *Life Between Buildings: Using Public Space*. Copenhagen: Arkitektens Forlag.
- Goodwin, M. (1993). The city as commodity: the contested spaces of urban development. G. Philo, C. Philo (Ed.) *Selling Places: The city as Cultural Capital, Past and Present* içinde (s. 145-162). Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press.
- Graham, S., Brooks, J., Heery, D. (1996). Towns on the Television: closed-circuit TV in British towns and cities. *Local Government Studies*, 22, 3-27.
- Hajer, M.A. (1993). Rotterdam: re-designing the public domain, F. Bianchini, M. Parkinson (Ed.) *Cultural Policy and Urban Regeneration: The West European Experience* içinde (s. 48-72). Manchester, New York: Manchester University Press.
- Hall, T., Hubbard, P. (1996). The entrepreneurial city: new urban politics, new urban geographies?. *Progress in Human Geography*, 20(2), 153-174.
- Hubbard, P. (1995). Urban design and local economic development. *Cities*, 12(4), 243-251.
- Kiang, H.C. ve V. Chang. (2000). The "Night Zone" Storyline: Boat Quay, Clarke Quay and Robertson Quay. *TDSR*, 11(2), 41-49.
- Loukaitou-Sideris, A. (1988). *Private Production of Public Open Space: The Downtown Los Angeles Experience*. (Yayımlanmamış doktora tezi). University of California, California.
- Loukaitou-Sideris, A. (1993). *Privatisation of public open space: Los Angeles experience*. *Town Planning Review*, 64(2), 139-167.
- Lynch, K. (1992). The openness of open space. T. Banerjee, M. Southworth (Ed.) *City Sense and City Design* içinde (s. 396-412). Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press.
- Madanipour, A. (1995). Dimensions of urban public space: The case of the Metro Centre, Gateshead. *Urban Design Studies*, 1, 45-56.
- Madanipour, A. (1999). Why are the design and development of public spaces significant for cities?. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 26, 879-891.
- Madanipour, A. (2000). Public space in the city. P. Knox, P. Ozolins (Ed.) *Design Professionals and the Built Environment* içinde (s. 117-125). New York: John Wiley.
- McInroy, N. (2000). Urban regeneration and public space: the story of an urban park. *Space & Polity*, 4(1), 23-40.
- Montgomery, J. (1997). Café culture and the city: the role of pavement cafés in urban public social life. *Journal of Urban Design*, 2(1), 83-102.
- Moughtin, C. (1999). *Urban Design: Street and Square*. 2nd edition. Oxford, Auckland, Boston, Johannesburg, Melbourne, New Delhi: Architectural Press.
- Oc, T., Tiesdell, S. (1997). The death and life of city centres. T. Oc, S. Tiesdell (Ed.) *Safer City Centres: Reviving the Public Realm* içinde (s. 1-20). London: Paul Chapman Publishing.
- Philo, C., Kearns, G. (1993). Culture, history, capital: A critical introduction to the selling of places. G. Philo, C. Philo (Ed.) *Selling Places: The City as Cultural Capital, Past and Present* içinde (s. 1-32). Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press.
- Punter, J.V. (1990). The Privatisation of public realm. *Planning, Practice and Research*, 5(3), 9-16.
- Rapoport, A. (1977). *Human Aspects of Urban Form*. Oxford: Pergamon Press.
- Reeve, A. (1996). The private realm of the managed town centre, *Urban Design International*, 1(1), 61-80.
- Sadler, D. (1993). Place-marketing, competitive places and the construction of hegemony in Britain in the 1980s. G. Philo, C. Philo (Ed.) *Selling Places: The City as Cultural Capital, Past and Present* içinde (s. 175-192). Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press.
- Sorkin, M. (1992). See you in Disneyland. M. Sorkin (Ed.) *Variations on a Theme Park* içinde (s. 205-232). New York: The Noonday Press.
- Thompson, I.H. (1998). *Landscape and urban design*, C. Greed, M. Roberts (Ed.) *Introducing Urban Design* içinde (s. 105-115), Essex: Longman.
- Tibbalds, F. (1992). *Making People-friendly Towns*. Essex: Longman.
- Vernez-Moudon, A. (1987). Introduction. A. Vernez-Moudon (Ed.) *Public Streets for Public Use* içinde (s. 13-19). New York: Columbia University Press.